

УДК 32(447)

Олег Онопко

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ФАКТОР ВИНИКНЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ МІФІВ УКРАЇНИ

У статті представлений погляд щодо співвідношення категорій “політична ідентичність” і “політичний міф”. Визначені основні рівні зв’язку між даними явищами, проаналізований міф про “регіональний і загальноукраїнський патріотизм”.

Ключові слова: політичний міф, політична ідентичність, міфоструктура, соціалізація.

Onopko O. Socio-political identity as factor of Ukrainian political myths' origin.

The article presents the author's view on the relationship between the categories “political identity” and “political myth”. The main levels of connection between these phenomena are determined, the myth of “regional and the average Ukrainian patriotism” is analyzed.

Keywords: political myth, political identity, myth-structure, socialization.

Онопко О. Социально-политическая идентичность как фактор возникновения политических мифов Украины.

В статье представлен взгляд относительно соотношения категорий “политическая идентичность” и “политический миф”. Определены основные уровни связи между данными явлениями, проанализирован миф о “региональном и общеказахском патриотизме”.

Ключевые слова: политический миф, политическая идентичность, мифоструктура, социализация.

Ідентичність, релігійна, етнічна, соціально-політична, завжди відігравала особливу роль у політиці. Визначення, зіставлення і ототожнювання себе з певними соціальними спільнотами є невід'ємною складовою існування і розвитку груп сус-

пільства. Усвідомлення принадлежності до певної спільноти, розділення її інтересів, основ культури (в т.ч. і політичної), дотримання принципів поведінки, що існують у ній, є головними чинниками, на яких ґрунтуються це поняття. На нашу думку, ідентичність набуває особливої ваги у ХХІ столітті – в період глобалізації та взаємної інтеграції. Вона представляє собою той первинний чинник, завдяки якому люди можуть зберегти унікальність і неповторність груп, до яких вони належать, а також запобігти витрачання ними своїх визначальних ознак. Одними з яких є політичні міфи, притаманні тим чи іншим категоріям населення. Це особливо гостро ілюструє українська політична культура, міфи якої значною мірою побудовані на основі ідентичності. Особливо на негативному співвідношенні мешканців Сходу і Заходу, Півночі та Півдня, російськомовного та україномовного населення.

З огляду на це, ми мали на меті з'ясувати роль соціально-політичної ідентичності груп суспільства в процесі формування політичних міфів України. Дослідження цієї проблеми не тільки б сприяло глибшому розумінню сутності політичних міфів, але й допомогло б зрозуміти деякі особливості сучасної вітчизняної політичної культури, зокрема питання так званого “розколу України”. Виходячи з актуальності проблеми, найбільш доцільним уявлялося поставити такі завдання: вивчити співвідношення категорій “політична ідентичність” і “політичний міф”; зазначити основні особливості зв'язку між рівнями ідентичності і типами політичних міфів; з'ясувати сутність політичного міфу про “регіональний і загальноукраїнський патріотизм”.

Основою для джерельно-літературної бази стали політологічні публікації, а також матеріали з періодичних видань та Інтернет-ресурсів. Особливо варто зазначити, що значного впливу на розробку цієї проблеми здійснили роботи В. Мединського [1], М. Еліаде [2], Л. Бенуаса [3] та К. Армстронг [4], проте вони зосереджувалися у своїх працях переважно (а часом виключно) на історичних і культурологічних аспектах виникнення політичних міфів. Дослідженням соціально-політичної ідентичності займалися такі науковці, як В. Агеєв [5], І. Кресіна [6], Л. Климанська [7], М. Обушний [8] та інші.

Розглядаючи питання щодо зіставлення понять “політичний міф” і “соціально-політична ідентичність”, необхідно зазначити, що дані категорії є предметами з поля політичної культури, що охоплює їх та ґрунтует існування між ними певних взаємних зв'язків. Так, міф не може бути утворений без певної соціокультурної бази, що складається з політичних стереотипів й догм, історичної пам'яті, що притаманна тій чи іншій суспільній групі, та певних ментальних особливостей, як то специфічні способи мислення чи своєрідне світосприйняття, властиве представникам тієї чи іншої культури. Соціально-політична ідентичність набувається індивідом чи певною частиною суспільства шляхом прийняття тих ціннісних принципів, стереотипів поведінки, догм, міфів і узагальнених знань про себе, свою й чужу групу, в процесі соціалізації. Таким чином, політичний міф, на нашу думку, не тільки ґрунтуеться на ідентичності, але й сам є невід'ємним її елементом. Іншим аспектом, у межах якого існує взаємозв'язок між категоріями “міф” й “ідентичність”, є феномен компліментарності – підсвідомого відчуття взаємної симпатії і спільноті людей, яке визначає протиставлення “ми і вони” і поділ на “своїх” і “чужих” [9]. Це явище є невід'ємною умовою при побудові значного класу політичних міфів (“героїчні”) і ґрунтуеться на самоідентифікації індивіда чи групи як частки якогось більшого суспільного утворення, здатного відрізити і протиставити себе іншим подібним структурам.

Соціально-політична ідентичність, як категорія цілісна, системна, має певну структуровану сутність, в основі якої знаходяться п'ять провідних рівнів [10]. Необхідно розглянути особливості зіставлення даних рівнів із сучасною типологією політичних міфів.

Інфраструктурний рівень, що полягає в наявності певних явищ і речей, які сприяють маркуванню об'єкта як частки якогось суспільного цілого (наприклад, “Я – американець, бо люблю американську їжу, користуюся американськими товарами, заправляю свої авто на американській заправці..”). На цьому рівні йде чітка прив'язка особи до атрибутів тієї групи (ширше – суспільства), до якої вона себе зараховує – самоідентифі-

кує. У цьому випадку політичний міф виступає у ролі так званого “міфу-додатка”, тобто поширеного, закоренілого твердження, що закріплює персону за певною спільнотою, як, наприклад, міф про “споживчий характер американців”, який доповнює основний міф про “американський образ життя” [11]. Тобто міф у цьому випадку підкреслює особливі, характерні виключно для якоїсь громади елементи соціальної інфраструктури.

Другий рівень ідентичності – інституційний. Тут розуміння інфраструктури значно розширюється до рівня певної системи, часткою якої є об'єкт, що прийняв для себе її цінності, норми і принципи існування в її умовах. Подібними системами можна називати церкву, етнос, територію мешкання, правове поле, в рамках якого існує персона чи група. На цьому рівні чітко проявляється вищезазначене явище компліментарності, коли людина оцінює власну групу, виходячи із порівняння її з деякими іншими групами, через соціальне порівняння цінніснозначущих якостей і характеристик. Порівняння, результатом якого стає позитивна відмінність своєї групи від чужої, породжує високий престиж, негативна – низький [8]. Ка-жучи про даний рівень ідентичності, доцільним є згадування про міфоструктури “ми-вони”, що є, напевно, одною з найдавніших форм політичних міфів. Сутність цього феномена полягає в тому, що коли тільки стали формуватися людські спільноти, почалося розділення на “своїх та чужих”. Міф передбачає бінарну систему відносин – поряд із “злом” завжди існує “добро” [12, 176]. Тобто, як тільки людина почала на інстинктивному рівні намагатися відділити “щось добре” від “чогось поганого”, вона почала й ділити світ на тих, хто з нею, і тих, хто проти неї. Цим користуються й політичні сили, намагаючись “зіграти” на прадавніх підсвідомих особливостях людської психіки. За М. Головатим, міфи за структурою “ми-вони” створюють і використовують виключно з метою відділення окремих структур, їх порівняння [13, 42]. Порівнюючи, наприклад, одну політичну партію з іншою, міфологізатори спираються на сакральний механізм людської підсвідомості негативно сприймати усіх їй усе, що її протиставляють. Давні принципи, які існують у мозку людини з початку історії, є тією особливою си-

лою міфу, яка робить неможливе: змінює поведінку нібито звичайних, спокійних осіб, які раніше й не переймалися особливо політикою, і перетворює їх на гіперактивних, а іноді навіть нестримано-агресивних політичних акторів, яких стимулює до дій усвідомлення своєї ідентичності із однією спільнотою, та маркування “ворожості” іншою.

Третій рівень ідентифікації – повсякденний. Сутність його полягає у “прив'язуванні” індивіда до сім'ї, у якій він виховується, набуваючи первинних знань про навколошній світ, в тому числі й про політичну ситуацію. Сім'я – один із головних агентів соціалізації – відіграє видатну роль, передаючи дитині (чи іншим членам родини) той “пакет” політичних міфів, який утворився внаслідок певної переробки нею різноманітної інформації політичного, соціального, історичного й економічного характеру. Подібна інформація, набуваючи значного спрощення і міфологізації, передається з покоління в покоління, і тільки значні, докорінні, соціальні чи внутрішньо-родинні катаклізми здатні змінити її історичну ретрансляцію. Так, протягом майже століття в радянських сім'ях передавалися від батьків до дітей певні політичні міфи (“про ворожий Захід”, “про буржуазію”, “про Жовтневу революцію” тощо), однак із розпадом СРСР ці міфи лишилися в політичній культурі переважно старшого покоління, бо молодше – заглибилося в пошуки нових “цінностей”, що прийшли з іншого світу”.

Останнім рівнем ідентифікації є ментальний. Саме на ньому група чи особа визначає себе як частку нації – найвищого політичного прояву етнічної спільноти. На перешкоді цьому можуть стояти розбіжності в мові, релігії, образі життя, але мають лишатися ментальні ознаки: хитрість, непокірність, жорстокість, зваженість, обережність, розсудливість..., тобто ті ознаки, які можна назвати рисами загальнонаціонального характеру. Проте ці ж ментальні риси є постійним підґрунтям для виникнення найпотужнішого типу політичних міфів – “головних” міфів. Тих, що складаються про народи, нації, держави. З одного боку, їх яскраво ілюструють міфи, що підвищують енергетику, силу духу, підсилюють стійкість особистості стосовно зовнішніх примусових впливів. З іншого, – ті, що знижують

енергетику людини, дезорганізують і деморалізують її, знижують потенціал самореалізації особистості. Позитивні міфи, що притаманні українцям, є такими: поняття “кодекс честі”, “ лицарство” – для них справжня цінність. Дотримання правил, ретельність виконання своїх обов’язків, високий професіоналізм, компетентність. Українці є прихильниками чесної праці, не терплять хитроців і підступу, ненавидять злодіїв та шахраїв [14]. Негативними (або “чорними”) є міфи “про жадібність і боязливість” українців, а також різноманітні тези щодо нібито наявного комплексу меншовартості в українському народі.

Одним із міфів, що, на наш погляд, останнім часом набуває особливої актуальності, є теза про нібито великий рівень регіонального, а не загальнонаціонального патріотизму серед населення східних та південних регіонів України. Двома головними позиціями, на яких ґрунтуються цей міф, є такі:

- населення Півдня і Сходу нібито переважно ідентифікує себе як мешканців саме своїх регіонів, а не України в цілому;
- патріотами України себе вважає більшість населення західних областей, а не південних і східних.

Подібні твердження формувалися з метою створення нестабільної ситуації в суспільстві, для “підтвердження” нібито наявного розколу країни. Відомо, що саме ця тема є однією з топ-тем українських політичних сил, особливо у передвиборчий період. Проте міфічність вищезазначених тез легко спростовується соціологічними дослідженнями. Так, одне подібне дослідження було проведено соціологічною службою Центру Разумкова з 20 до 27 грудня 2005 року в усіх регіонах України. Опитано 2009 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки не перевищувала 2,3%. На запитання “Чи вважаєте ви себе патріотом України?”, 42,7% опитаних мешканців Півдня відповіли, що переважно себе такими вважають, у той час, як мешканці Заходу – 31,2%. На Сході подібну відповідь дали 34% респондентів [15]. На запитання “Мешканцем якої місцевості ви себе вважаєте в першу чергу?” респонденти з Заходу і Сходу майже однаково ідентифікували себе переважно як мешканців місцевостей і міст свого проживання (39,4% і 37% відповідно), а респонденти з Півдня більше за всіх вва-

жають себе саме мешканцями України – 35,8% [16]. Виходячи з результатів цього дослідження, можна дійти висновку про, як мінімум, неоднозначність даних проблем, але ніяк не можна підтримати міф про існування певних “непатріотичних” регіонів у державі.

У цілому можна зазначити, що соціально-політична ідентичність, як це було доведено, знаходиться у невід'ємному зв'язку із політичними міфами: з одного боку, вона є тим чинником, на основі якого йде формування міфу, з іншого – сам політичний міф є важливим елементом в процесі набуття особою чи групою певної ідентичності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мединский В. Р. О русском рабстве, грязи и “торьме народов”. – М.: ОЛМА Медиа Групп, 2008. – 542 с. – (Мифы о России)
2. Элиаде Мирча. Аспекты мифа: Пер. с фр. В. Большакова. – М.: “Инвест – ППП”, СТ “ППП”, 1995. – 240 с.
3. Бенуас Люк. Знаки, символы и мифы. – М.: АСТ, 2006. – 160 с.
4. Армстронг К. Краткая история мифа. – М.: Открытый мир, 2005. – 160 с.
5. В. С. Агеев. Социальная идентичность личности [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vuzlib.net/beta3/html/1/25714/25852/>.
6. Кресіна І.О. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: (Етнополітологічний аналіз). – К.: Вища школа, 1998. – С. 89.
7. Климанска Л. Філософсько-соціологічний аналіз проблеми політичної ідентичності // Зміни у свідомості українського суспільства на зламі тисячоліть. – К.: Видавничий дім “KM Akademia”, 2001. – С. 111-119.
8. Обушний М. І. Етнонаціональна ідентичність в контексті формування української нації. Автореферат на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук / НАН України. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. – К., 1999. – С. 1-3.
9. Кравченко Г. В., Піддубська І. В., Шаповалова Н. П. Посібник з культурології: конспекти лекцій, завдання, ілюстрації до тем. – Донецьк, 2008. – 151 с.
10. Драгунский Д. Пять уровней идентичности [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://www.archipelag.ru/geoculture/new_ident/interpretatio/level/.
11. Мифы и мифология XX века: традиция и современное воспри-

ятие [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://magiaworld.org.ru/articles/article-51.html>.

12. Щербаков А. Е. Место мифа в политической идеологии. Полос, 2003. – № 4 – С. 175-180.

13. Головатий М. Ф. Політична міфологія. – К.: МАУП, 2006. – 144 с.

14. “Українська правда”: Архетипи свідомості сучасного українця [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gart.org.ua/?lang=ua&page_id=2&news_type=3&element_id=23591

15. Центр Разумкова. Чи вважаєте ви себе патріотом України? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=282.

16. Центр Разумкова. Мешканцем якої території Ви себе вважаєте в першу чергу? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=279.